



Kunstenaars stoppen — niet

maar de positie van veel culturele zzp'ers is wel precair

Onderzoek naar de beroepspraktijk
en biotoop van zelfstandige kunstdocenten
en artistiek begeleiders



Inleiding

Het werk van kunstprofessionals is van grote waarde voor de samenleving. Hoe essentieel kunst is in het leven van vele mensen, bleek eens te meer tijdens de coronapandemie. Tegelijkertijd is de beroepspraktijk van kunstprofessionals, veelal zzp'er, kwetsbaar.

Hoe kunnen we de beroepspraktijk van kunstprofessionals verstevigen en zo de maatschappelijke waarde van hun werk duurzaam borgen? Dat hebben de universiteiten van Groningen en Maastricht onderzocht in opdracht van LKCA (penvoerder), het Huis voor de Kunsten Limburg, Stichting Kunst & Cultuur (Drenthe) en de Boekmanstichting. Met een literatuurstudie, een enquête onder bijna vierhonderd kunstprofessionals uit Limburg en Drenthe, twee focusgroepgesprekken en een aantal aanvullende interviews zijn de ontwikkelingen in de beroepspraktijk in kaart gebracht. In deze publicatie worden de belangrijkste conclusies en aanbevelingen beschreven.

“Ik merk het gemak waarmee mijn voormalige werkgever mijn geplande projecten in coronatijd afzegde, zonder zich ook maar enigszins te verdiepen of zich te verplaatsen in de positie van een zzp’er. Dat geeft me een gevoel of ik er niet toe doe.”

De waarde van kunstprofessionals

“Ik leer kinderen creatief te zijn, om te gaan met falen en frustratie, samen te werken. Hun zelfvertrouwen neemt toe door een betere vaardigheid in het oplossen van problemen.”

Centraal in dit onderzoek staan kunstenaars die als zzp'er voltijds of in deeltijd werken in cultuureducatie en amateurkunst. Bijvoorbeeld de dramadocent in een basisschool, de dirigent van een amateurkoor, de gitaarleraar aan de muziekschool of de artistiek leider van community art-projecten. Ze werken met leerlingen van alle leeftijden die in hun vrije tijd amateurkunst beoefenen.

Deze kunstprofessionals dragen met hun lessen en cursussen bij aan de sociale en mentale weerbaarheid van mens en maatschappij. Het belang en de rijkdom van hun werk bleek tijdens corona: het leven werd schraler en zwaarder toen alle culturele activiteiten stil kwamen te liggen. Mensen beseften wat ze misten toen ze ervan afgesneden werden.

Bovendien zijn deze kunstprofessionals vaak verbinders tussen cultuur en andere maatschappelijke domeinen als onderwijs, wonen, welzijn en zorg. Hun projecten hebben een positieve impact op de samenleving. Die waarde kan echter in de knel komen door de inkomenspositie van veel zelfstandige kunstprofessionals. Het onderzoek laat zien dat hun beroepspraktijk steeds kwetsbaarder wordt.

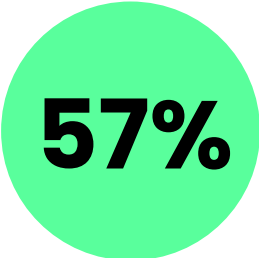
Een kwetsbare beroepspraktijk

(Ongewenst) Zelfstandig

Ruim de helft van de kunstprofessionals (57%) werkt niet in loondienst, maar is zelfstandige. Dit ligt ver boven het landelijk gemiddelde van 12% zzp'ers en boven het Europese gemiddelde. Deels is dit een vrije keuze: hun scheppend werk als autonoom kunstenaar komt voort uit een intrinsieke motivatie en leent zich daarmee meer voor een zelfstandige beroepspraktijk dan voor werken onder een baas.

De meeste kunstprofessionals combineren hun autonome praktijk met werken met leerlingen en amateurs en spelen daarmee een belangrijke rol als het gaat om cultuureducatie en -participatie. Dit werk is meer vraaggericht en zouden ze ook goed in loondienst kunnen uitoefenen. Sterker, velen van hen hebben dat ook gedaan totdat in de vorige economische crisis (vooral) gemeenten fors hebben bezuinigd op muziekscholen en centra voor de kunsten. Ze lieten kunsteducatie en amateurkunst voortaan over aan de vrije markt. Gevolg was dat kunstdocenten werden ontslagen en via de achterdeur weer werden binnengehaald om hetzelfde werk voortaan als zzp'er uit te voeren. In deze gevallen is het zzp'er-schap dus geen vrije keuze, maar gaat het om ongewenste zelfstandigheid.

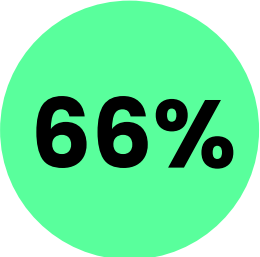
"Het is als zzp'er niet mogelijk om een normaal salaris te verdienen in de cultuursector. Laat staan een redelijk pensioen en een goede verzekering af te sluiten."



57%

van de
kunstprofessionals
is zelfstandig

Versnipperde beroepspraktijk



66%

van de
kunstprofessionals
combineert diverse
werkzaamheden

Veel kunstprofessionals kiezen bewust voor een combinatie van werk als autonoom kunstenaar en als docent. Het doceren is voor velen een waardevolle en motiverende bijdrage aan het stimuleren van cultuureducatie en -participatie. Twee op de drie kunstprofessionals combineren echter diverse werkzaamheden, zowel binnen de cultuursector (49%) als daarbuiten. Een derde van hen heeft, soms noodgedwongen, ook bijbanen die buiten de kunst vallen, bijvoorbeeld in de horeca of administratief werk. Deze versnipperde beroepspraktijk kan een rem zetten op de kunstzinnige ontwikkeling: kunstprofessionals hebben het geld uit bijbanen nodig voor hun autonome werk, maar missen de tijd en focus om zich artistiek te ontwikkelen.

"Creatieve vakken worden vaak gezien als hobby en het is lastig om een reëel bedrag te ontvangen voor je diensten. Voor leerlingen met weinig geld is muziekles bijna niet meer haalbaar nu overheden de subsidies hebben stopgezet."

Wankel inkomen

Ondanks hun opleiding verdienen veel kunstenaars zo weinig dat ze rond of onder de armoedegrens leven. Uit de enquête blijkt dat ruim de helft (57%) in 2020 een jaarinkomen had van minder dan 20.000 euro (in 2019 was dat nog 45%). Slechts 15% (2020) en 23% (2019) had een jaarinkomen van 30.000 euro of meer. Een minderheid (34%) kan leunen op het inkomen van een partner, maar 33% van de respondenten is hoofdkostwinner en 24% is alleenverdiener. Bijna de helft heeft geen geld voor een arbeidsongeschiktheidsverzekering of pensioenvoorziening. De belangrijkste redenen voor dit lage inkomen zijn het (veel) te lage uurtarief naast onvoldoende vraag, concurrentie en bezuinigingen.

Door de coronacrisis werd de inkomensbasis nog nijpender. Niet alleen vielen veel opdrachten en activiteiten weg, de kunstenaars hadden nauwelijks financiële reserves om dat op te vangen. Vaak kwamen ze ook niet in aanmerking voor de noodsubsidies van de overheid. Veel respondenten hebben dat ervaren als gebrek aan erkenning en waardering van de artistieke en maatschappelijke waarde van hun werk.

2019

45%

kunstprofessionals
met jaarinkomen
< 20.000 euro

2020

57%

kunstprofessionals
met jaarinkomen
< 20.000 euro

23%

kunstprofessionals
met jaarinkomen
> 30.000 euro

15%

kunstprofessionals
met jaarinkomen
> 30.000 euro

34%

kunstprofessionals
is geen
hoofdkostwinner

33%

kunstprofessionals
is hoofdkostwinner

24%

kunstprofessionals
is alleenverdiener

“Ik merk dat ik me door corona erg geïsoleerd en op mezelf teruggeworpen heb gevoeld. Ik ben eerlijk gezegd mijn gevoel voor eigenwaarde daardoor nogal kwijtgeraakt.”

“Door corona is ons werk nog belangrijker geworden, omdat kunst ook een uitlaatklep is die nu veel te lang is stilgelegd.”

Wankel ondernemerschap

Vier op de vijf respondenten vinden hun uurtarief geen reële afspiegeling van de kosten en investeringen, zoals de huur van ateliers en lesruimte, ontwikkeltijd en materiaalkosten. Deels is dat aan henzelf te wijten: ze berekenen zelf deze kosten niet door in hun uurtarief. Ook vinden ze het moeilijk om zakelijk te onderhandelen over prijzen. Voor hen wegen de artistieke kracht en de maatschappelijke waarde en waardering van hun werk zwaarder dan de eigen portemonnee.

Instemmen met een te laag uurtarief houdt wel de wankel inkomenspositie in stand. Hun opdrachtgevers profiteren ervan: als kunstenaar X het niet doet, vinden ze altijd kunstenaar Y wel bereid. Want cursisten en intermediairs als opdrachtgevers letten, aldus de respondenten, meer op prijs dan op kwaliteit. Overigens is er vaak geen onderhandelingsruimte. Kunstprofessionals krijgen een eenzijdig door de opdrachtgever bepaalde prijs, eentje waarin geen rekening is gehouden met alle kosten.

Dit systeem blijft ook in stand doordat kunstenaars vooral individueel werken en nauwelijks georganiseerd zijn: slechts enkelen van de bevraagde kunstprofessionals werken samen in- of via een collectief of coöperatie.

Naar een steviger beroepspraktijk

Voor kunstprofessionals wegen de artistieke kracht en maatschappelijke waarde en waardering zwaarder dan de nadelen van een kwetsbare inkomenspositie. Zoals een van de respondenten zei: 'Kunstenaars stoppen niet.'

Echter een op de zeven respondenten (14%) overweegt toch te stoppen en zo'n 5% is al gestopt in 2019 of 2020. Dit kan op termijn gevolgen hebben voor cultuureducatie en amateurkunstbeoefening en daarmee de maatschappelijke waarde onder druk zetten. Het is dus zaak na te denken over manieren om de beroepspraktijk van zelfstandig werkende kunstprofessionals te verstevigen, met behoud van de eigen krachtige kenmerken daarvan. Alle kunstenaars in loondienst is daarom geen oplossing. Het zzp'schap, mits uit vrije wil gekozen en geen schijnzelfstandigheid, levert kunstprofessionals de benodigde artistieke vrijheid en ruimte. Niet voor niets blijft 58% van de bevroegde kunstprofessionals bij voorkeur werken als zzp'er; ruim een derde vindt een combinatie van werken in loondienst en als zelfstandige het meest ideaal. Wat zijn wel goede oplossingen om te zorgen voor meer inkomenszekerheid en te voorkomen dat kunstprofessionals gaan stoppen? Daarvoor doen de onderzoekers diverse aanbevelingen:

"Dit is wat ik kan en waar ik gelukkig van word, ondanks alle tegenwerking."

14%

van de repondenten kunstprofessionals overweegt te stoppen

5%

van de repondenten kunstprofessionals is gestopt in 2019/2020

Kunstprofessionals: kom op voor jezelf

Kunstprofessionals zijn de eersten om te beamen dat ze wat zakelijker mogen denken. Tijdens de opleidingen zou meer aandacht besteed mogen worden aan ondernemerschap, vinden respondenten.

De onderzoekers bevelen aan om de mogelijkheden van de coöperatievorm nader te onderzoeken. Als professioneel collectief wordt de onderhandelingspositie bij het maken van reële prijsafspraken immers steviger dan als individuele kunstprofessional. Een collectief kan faire (minimum) prijzen bedingen.

Culturele organisaties: gedraag je als goede werkgever

De onderzoekers bevelen aan om intermediairs – de gemeentelijke of provinciale instellingen voor cultuureducatie en –participatie – een grotere verantwoordelijkheid als werkgever te geven. Als zij rechtstreeks overeenkomsten met zelfstandige kunstprofessionals kunnen aangaan, kunnen ze hen daarmee de bescherming van het arbeidsrecht bieden (zoals doorbetaling bij ziekte en sociale premies). Zo'n constructie sluit aan bij het streven van de Rijksoverheid om schijnzelfstandigheid tegen te gaan.

Daarnaast moeten culturele organisaties kunstenaars eerder betrekken bij het bepalen van prijzen en bereid zijn ook onkosten én de maatschappelijke waarde daarin door te berekenen. De Fair Practice Code moet leidend worden: een faire prijs voor artistiek en maatschappelijk waardevol werk.

Rijksoverheid: schep wettelijke kaders

Bovenstaande aanbevelingen vragen om aanpassing van wettelijke kaders. Zo zijn collectieve prijsafspraken verboden, omdat ze in strijd zijn met het mededingingsrecht. Om de onderhandelingspositie van kunstprofessionals te verbeteren zou de overheid dergelijke afspraken experimenteel toe kunnen staan. De onderzoekers onderstrepen het belang van deze eerder door de SER gedane aanbeveling.

Om het mogelijk te maken dat intermediairs een rol als werkgever krijgen zou het criterium voor arbeidsrecht aangepast moeten worden. Niet de gezagsverhouding (tussen werkgever en werknemer), maar de vraag of iemand binnen een organisatie reguliere taken verricht, zou de basis voor een arbeidsovereenkomst moeten worden. De onderzoekers volgen hiermee het voorstel van de commissie-Borstlap (die de overheid adviseert over het tegengaan van het grote aantal schijnzelfstandigen).

Overheden: neem je maatschappelijke verantwoordelijkheid

Alle overheden, landelijk, provinciaal en gemeentelijk, hebben een wettelijke verantwoordelijkheid om het cultuuraanbod in de samenleving op peil te houden. Dat heeft alles te maken met het grote sociaal-maatschappelijke belang van cultuureducatie en -participatie.

De onderzoekers stellen dat overheden zich meer rekenschap mogen geven van die sociaal-maatschappelijke waarde. Niet alleen in het politieke discours maar ook in beleidsafwegingen en beslissingen over (bezuinigingen op) subsidies voor de kunstsector. De waarde van kunst, kunstbeoefening en kunstbeleving moet terug op de agenda van beleidsmakers. Intermediairs kunnen die waarde meer en beter over het voetlicht brengen. Ook zouden overheden de fair pay in hun subsidiecriteria moeten opnemen, zodat culturele organisaties ruimte krijgen om de Fair Practice Code na te leven.

Het helpt daarbij ook als de schotten tussen de diverse beleidsdomeinen geslecht worden. Geld geïnvesteerd in kunst en cultuur komt ook ten goede aan domeinen als onderwijs, welzijn en zorg. Anders gezegd: het verstevigen van de beroepspraktijk van kunstprofessionals gaat niet alleen de beroepsgroep zelf aan, maar de hele samenleving.

The background is a photograph of an art studio. In the foreground, there are various art supplies on a table, including paint bottles and brushes. In the background, several people are working at easels, and various paintings are displayed on the walls. A large, semi-transparent green circle with a yellow center is overlaid on the image, containing the text.

Kunstenaars stoppen ————— niet